

«O Diaus pertgiri»

Exposiziun: Il Grischun enturn l'onn 1800

■ (anr) A chaschun dals 200 onns ch'il chantun Grischun appartegna a la Svizra realisescha l'archiv chantunal in'exposiziun. Mussads vegnan stampads ed actas, ma er maletgs ed objects da tut il Grischun. «O Diaus pertgiri de quellas Noitgs sco questa!» Cun questa exclamaziun ha terminà il scrivant dal cumin grond da Mustér ils 18 d'october 1798 ses protocol davart ils eveniments da la notg precedenta. Nà da l'Uri eri vegnì annunzià che schuldads franzos marschian vers Mustér sur il Pass da l'Alpsu...

L'alarm da la davosa reserva era dentant prest sa mussà nunnecessari. Il presentiment exprimì inconscientamain dal scrivant da cumin ha tuttina dui sa confermar: Paucs dis pli tard s'urmiclavì en l'entir pajais da schuldads austriacs ed il mars 1799 han occupà truppas revoluziunaras franzosas la Republica da las Trais Lias. «O Diaus pertgiri!», quest'uraziunetta vegnan ad avair pronunzià ils abitants e las abitantas dal Grischun probablamain anc savens ils proxims mais ed onns. Ils onns avant e suenter il 1800 s'è midà bler en il Grischun: Structuras politicas anticas èn sparidas, «auts e nobels signurs» èn daventads tuttenina «burgais»; l'entir pajais è daventà ina piazza d'exercizi per armadas estras. Ed entamez quest caos croda la naschientscha dal chantun Grischun.

Exposiziun cun quatter accents tematics

Tge ha Napoleon exactamain da far cun il destin da noss chan-

tun? Co era quai cun Suworow e cun tut ils auters generals e las truppas estras che traffitgavan enturn l'onn 1800 en il Grischun? E n'aveva il Grischun betg gia bler pli baud che l'onn 1803 relaziuns cun la Svizra? L'exposiziun organisada da l'archiv chantunal grischun intermediatescha ils eveniments cumplexs da questa perioda cun quatter accents tematics: La basa dals emprims trais accents èn las differentas furmazions politicas che han succedi durant il temp enturn l'onn 1800 sin il territori dal chantun Grischun odiern: Dal 1524 fin l'onn 1799 la Republica da las Trais Lias, dal 1799 fin il 1803 il chantun Rezia e da quella jada davent fin oz il chantun Grischun. En il quart accent tematic vegn fatga

la dumonda, co ch'ìls eveniments da quest temp muventà èn vegnids transmessa a las generaziuns posteriuras. Mussads vegnan stampads ed actas da l'archiv chantunal e da la biblioteca chantunala, da l'autra vart objects e maletgs dal museum retic, da museums regiunals e da personas privatas. Tranter bler auter vegnan ins a pudair admirar perfin er documents cun la sutscrizziun originala da Napoleon Bonaparte. Il concept da l'exposiziun ed ils texts ha fatg l'istoricher *Ivo Berther*, l'installaziun e la cumposiziun *Luciano Fasciati*.

L'exposiziun da l'archiv chantunal grischun «Diaus pertgiri!» vegn mussada dals 3 da matg fin ils 15 da zercladur 2003 en la Galaria da citad da Cuir (chasa communal, Poststrasse 33).

Modernisà las relaziuns politicas e socialas

L'onn 1803 èn vegnids ultra dal Grischun tschintg auters chantuns da nov tar la Svizra: Ils chantuns Vad, Tessin, Argovia, Turgovia e Son Gagl. Quests tschintg chantuns eran avant l'invasiun dals Franzos l'onn 1798 per gronda part regiuns subditas da la confederaziun. Per els era il svilup politic enturn l'onn 1800 damai ina liberaziun. Dal tuttatfatg autra sa preschentava perencunter la situaziun per il Grischun: Sco Republica da las Trais Lias era il Grischun fin l'onn

1799 in stadi independent e possedeve sez regiuns subditas (Vuclina ed ils contadis da Buorm e Clavennna). Perquai nun eran blers Grischuns a l'entschatta uschè fortunads cun la perdita da quellas regiuns, la fusiun cun la Svizra e la nova constituziun chantunala decretada l'onn 1803 da Napoleon. Ils blers abitants dal Grischun han però vis spert ch'igl era necessari da modernisar fundamentalmain las relaziuns politicas e socialas che datavan da tschientaners.

L'exposiziun organisada da l'archiv chantunal grischun mussa stampads ed actas, ma er maletgs ed objects da tut il Grischun d'avant 200 onns. FOTO P. DE JONG